

August Šenoa kao operni kritičar

Hubert Pettan

(Svršetak)

15. Razno

Spomenimo ovdje još nekoliko značajnih podataka. Radi lagljeg snalaženja, poredak je i ovdje po abecedi (iako bi poredak po važnosti i srodnosti bio drugačiji).

a) *Angažiranje*. Glede angažiranja pjevača putovali su A. Svarc zatim Mandrović, rjeđe Zajc pa i Derenčin u inozemstvo. Šenoa preporuča u početku upravi da čita češke »Hudebne listy« gdje ima dosta pjevačica i pjevača (br. 21. od 24. 5. 1873). Moli da se pjevačice ne angažiraju »na fotografije, jer se glas ne da snimiti svjetlopisom« (br. 22. od 30. 5. 1874). Nollja nisu angažirali jer da je g. Schwarz našao u Pragu baritona, koji je angažiran (br. 24. od 12. 6. 1875). G. Mandrović i Zajc povratit će se iz Beča, te su kako čujemo, dobavili sve potrebne sile za našu operu. (gčna Gabrielli i bariton Kellermann) ... razumijeva se po sebi, da će ti pjevači i pjevačice morati pjevati na pokus pred općinstvom i da će ugovorom tvrdo vezani biti pjevati sve opere hrvatskim jezikom, čemu su se primadone vrlo otimale (br. 26. od 28. 6. 1879). Mi ne možemo ne istaknuti skrajnju bezdušnost kazališnih agenata, koji nam šalju kojekakve neizvježbane početnike i početnice, misleći, da je i takva slaba roba dobra za Hrvata na turskoj međi... (prigodom pokusnog pjevanja gđice Ostrovske, br. 10. od 6. 3. 1880. Vidi i naprijed kod Ostrovski).

b) *Glazba među činovima*. Iako se radi o glazbi u međučinovima dramskih izvedbi, ipak obzirom da se radi o glazbi, spomenimo i Šenoino mišljenje o tome: Mi smo prije više godina istaknuli, da se glazbine moraju birati prema situaciji komada, da nije nimalo spretno u tragediji birati kakovu polku ili veselu poskočnicu, ili u komediji kakav potpourri ili ouverturu iz koje ozbiljne opere. Protiv tomu griješi se kod nas vrlo mnogo. Preporučamo i opet onima, kojih se tiče, riječi Lessingove (u hamburškoj dramaturgiji), kojima vrlo lijepo razlaže, kakova da bude glazba među činovima [Radi se o 26. pismu — od ukupno 104 — od 28. 7. 1767. povodom Voltairove Semiramide] (br. 48. od 30. 11. 1878).

c) *Gostovanje u Beču*... naše operno društvo ne će ići u Beč, jer ravnateljstvo Ringtheatra nije htjelo preuzeti jamstva, što ga je zagrebačka intendatura tražila. Da se je naša uprava osigurati htjela, odobravamo posve, jer da je išla na slijepo, mogla je pretrpjeti i veliku štetu. Čujemo uostalom, da se je po Beču puno govorilo o dolasku hrvatske opere i da su je Bečlije radoznalim okom očekivali kao kakovo čudovište. Tim se dobrim ljudima po svoj prilici čudno čini, da operu ima i onaj narod, što si ga bečki filii-

star može predstaviti samo u crvenoj kabanici serežanina (br. 15. od 12. 4. 1879).

d) *Gradnja nove kazališne zgrade*.* Pitanje o gradnji novog narodnog kazališta dospjelo je u izvjesniju fazu. Izvlasbeni postupak za gradilište dovršen je nagodom, nadalje prihvatio je kazališni odbor nacrt arhitekta g. Helmera, po kojem će novi hram hrvatske Talije služiti upravo samo dramatičkoj umjetnosti, te ne će uza se imati kozmopolitički kasinski rep... Sada će graditelj izraditi glavni nacrt u veliko, kao i detaljne nacрте, te sastaviti točan, potanki troškovnik... javljaju se... utemeljitelji za novo hrvatsko kazalište, i... lijepi prinosi od općinstva (br. 20. od 14. 5. 1881).

e) *Koncerti*. U svojim kritikama Šenoa se osvrt će na koncerte održavane u kazalištu. Tako spominje i dva Krežmina koncerta prije polaska u Italiju (br. 47. od 18. 11. 1876). U osvrtu na prošlu sezonu (1876/77) spominje i koncerte Franje i Anke Krežma (2). bas Hölzl, sveučilišno pjev. društvo Lira, Katinka Phoim i Julija Hellern, guslač Pablo Sarasato (2) i kvartet slovenskih gospođa (2) (br. 40. od 6. 10. 1877). ... dva puta bili nasladili divnom vještinom ruske klaviračice Anete Esipove (udate Lešetice), koja se može nazvati premicom Klare Schumannove (br. 11. od 16. 3. 1878). Dužnost nam je spomenuti »Glazbenu večer«, koju je g. Ivan Zajc priredio dva puta u velikom tjednu. (Vidi naprijed o Zajcu). O Krežminom koncertu 1878: Da je krasno, sjajno uspio, da se svakom prilikom vidi znamenit napredak, suviše je i spomenuti (br. 45. od 9. 11. 1878). Stefanija Bermanova, rođena Karlovcanka bila pitomica peštanskoga muzeja, a sada polazi u Beč na konzervatorij, da se naobrazi za opernu pjevačicu. U Karlovcu pjevala je nekoliko puta u Hausmanovoj opereti. »... ima vrlo ugodan, zvučan i gibak glas, te pjeva neobičnom lakom« (br. 35. od 30. 8. 1879). O Zajčevoj »kantati« vidi naprijed među podacima o Zajcu kao skladatelju.

f) *Opera — drama*. Da naša drama još nije ravna operi, razlog je u tome, što su pjevači naobraženi sistematički, dok su naši glumci s veće strane naturalisti (br. 14. od 15. 4. 1873).** Uprava bi htjela davati predstave svaki dan. Da je operna družina stalna, da ima obilan repertoar, bilo bi možda moguće. Kad radi nestalnosti osoblja nemože biti opera, »mora« biti dramatična predstava (br. 48. od 29. 11. 1873). Opera... bori se sa velikom nevoljom [odlazak primadone Kottas]. Drama ima tim manje vremena za vježbanje novih drama, što pravedna kri-

* ... njegova [banova] je želja, da se čim prije podigne »novo, prostranije, udesnije kazalište. To je vrlo sretna misao (br. 15. od 10. 4. 1880). Zadatak [novog] odbora je i pospešiti gradnju novoga kazališta (br. 16. od 17. 4. 1880).

** Drama i opera valja da imaju jednako pravo... Da budu dramske predstave dobro pripremljene treba vremena.

tika mora uzeti u obzir (br. 9. od 27. 2. 1875). Svijet na sva usta govori, da je opera mezimče uprave, a drama pepeljuga, a mi se bojimo, da je u tom nešto istine (br. 49. od 7. 12. 1878). Kad je naše općinstvo toli prijazno i darežljivo prema opernim pjevačicama [Margareta na korist Prikrilove] pitamo, ne bi li pravedno bilo, da nešto svoga umjetničkoga ushita štediti i za našu izvrsnu skroz i skroz hrvatsku dramu? ... istina je, da općinstvo drame ne cijeni dosta. A to je sramota! (br. 4. od 25. 1. 1880).

g) *Osoblje*. U vijencu br. 38. od 21. 9. 1878. spominje operno i dramsko osoblje za buduću sezonu. Što se tiče opere, prve pjevačice soprani su Giunti Barbera, Prikrilova, mezzosopran Lesička, druga pjevačica Vormastini; I. tenor Del Negri, II. Rangel, bariton Mirski, II. bariton i buffo Anton ml., basi Kratochvil i Kolin. Zbor ima 12 pjevača i 12 pjevačica. — Za sezonu 1879/80. predviđaju se tri primadone te po dva tenora, baritona i basa; zbor i orkestar je znatno pojačan (br. 37. od 13.7.1879).

h) *Osvrt na prošlo godišće*. U Vijencu br. 40. od 6. 10. 1877. Senoa donosi opširan osvrt na prošlu sezonu ... da uzmognu potomci naši naći podataka za povijest umjetničkoga razvitka u našoj domovini ... Od 1. listopada 1876. do 2. lipnja 1877. (kašnjih predstava ne brojimo u glavnu sezonu) bilo je ... u svem 170 predstave, i to 68 opernih, 93 dramske i 9 koncerata. Pjevalo se u svem 16 cijelih opera i pet kvodlibeta iz raznih pjevoigra, te navodi slijedeća djela uz oznaku koliko puta su davana: Zrinjski 11 [12!] puta, Nijema od Portiča (6), po 4 puta Norma [Nocište u Granadi] i Stradella, po 3 puta Vesele žene Windsorske, Roberto đavo, Trovator, Marta, Margareta [4!], po 2 puta Strijelac vilenjak i Seviljski brijač, a Rigolotto, Ciganka i Ernani [2!] po jedamput. »Tri od ovih opera bijahu u toj sezoni prvi put na našem pozorištu pjevane i to Nocište u Granadi, Norma i Nijema od Portiča. Po glazbi i skladateljima spada na Talijane: Bellinija 5 predstava, Rossinija 2, Verdija 5; na Francuze: Meyerbeera 3 predstave, Gounoda 3, Aubera 6; na Engleza Balfea 1 predstava, na Hrvata Zajca 11, na Nijemce: Flotowa 7, Nikolaja 3, Webera 2, Kreutzeru 4 predstave. Zajčev Zrinjski održao je u toj sezoni potpunu pobjedu, te je upravo popularnom stalnom operom za naš repertoar postao ... Valja nam se osvrnuti i na djelovanje glavnijih članova našega opernoga društva, Gja Lesička pjevala je 35 puta, gja Grbička 23, gčna Ferenci Vranović 24 puta; g. Grbić 32, Chlostik 48, Anton 48, Kompit 38, Nolli 24, Kratochvil 44 puta. Gostovale su tri vanjske pjevačice, naša slavna zemljakinja Ema Vizjakova, čuvena Franceskinja Donadio i domaća pitomica Marija Prikrilova. Slijede isto tako podaci o dramama,* a spomenuti su i koncerti (vidi naprijed pod e).

i) *Potres*. Članovi našega kaz. društva nalaze se na dopustu, jer se strop kazališta popravlja, velike štete nije zgrada pretrpjela potresom, i sredinom prosinca moći će se predstave nastavljati. Dramatičko društvo uputilo se u Karlovac, gdje će davati kroz tri nedjelje predstave (br. 48. od 27. 11. 1880). Mnogi pita se, što će poslije potresa od našega kazališta biti ... kazališna zgrada nije oštećena, no što je žbuka pala sa stropova gledališta ... novi strop načinjen od lima, i nema već ni najmanje pogibelji. Dne 26. prosinca ... otpočet će dramske predstave, a operne? ... članovi opernog osoblja odrekose se za mjesec prosinac svoje plaće, te da će se novom godinom povratiti (br. 51. od 18. 12. 1880).

j) *Prijemi* ... uprava dokinula prijmove te stala urediti na pravednu temelju plaće glumaca, navlastito sada, pošto im je mirovinskim štatutom osigurana budućnost (br. 21. od 21. 5. 1881).

* Radi zanimljivosti navest ćemo ovdje i podatke o dramama. U 93 dramske predstave prikazalo se 30 tragedija i drama, 26 igrokaza, 41 fina vesela igra, 12 lakrdija i čarobnih gluma. Novih komada bilo je u svem 17 ... Iz francuske književnosti 36 predstava, njemačkih 45, talijanskih 4, po jedna španjolska, engleska, ruska i mađarska, norveških 3. Izvornih ... samo osam. Nastupili su — da spomenemo ovdje samo neke — Ružička u 63 uloge, Mandrović 66, Jovanović 95, Ban 93, Fijan 42 uloge.

k) *Hrvatski prijevod* valjalo bi svakako ispraviti (Rigoletto, br. 39. od 29. 9. 1877). G. E. Tomić preveo je libreto vrlo vješto, što je osobito kod komičkih opera vrlo težak posao (br. 15. od 10.4. 1880).

l) *Recitativi*. Navodi da su za operu Crni domino »po višoj zapovijedi skrojeni recitativi« (br. 23. od 6. 6. 1874). Skladatelj zamijenio je prijašnju prozu pjevanim recitativom. Prijevod »Vještice« po sebi već nije dobar, što smo u svoje vrijeme istakli, ali kakvi su istom ti recitativi. Na sušte, suhe riječi prozaičkoga dijaloga prišivene su note. I u recitativima mora da je jezik ponešto poetičan ... ali kad čujemo, kako pjevači tu najprozaičniju prozu pjevaju, ne znamo, bili se grohotom nasmijali, ili od srca rasplakali. To se mora svakako promijeniti! (Boissijska vještica, br. 43. od 23. 10. 1880).

V

Šenoine kritike predstavljaju dio kulturne povijesti Zagreba i Hrvatske. Šenoa se prvi sustavno, kroz duži niz godina, osvrće na izvedbe, rad i prilike u kazalištu. One nam pokazuju Šenou, koji je poznatiji kao romanopisac, pripovjedač i pjesnik, u svijetlu savjesnoga kroničara, ali i ne samo kroničara. Vidi se, da ih je pisao čovjek široke kulture, koji prati i poznaje kulturni život i njegove pojave u svijetu, posebno kazališne prilike u svijetu, čovjek, koji ima svoj izgrađen pogled pogled o zadacima i potrebama. One očituju Šenoinu brigu za sveopći razvoj i napredak kazališta kod nas, pa se i u njima odražuje njegovo domoljublje, njegova velika ljubav prema Zagrebu i Hrvatskoj. Nadalje očituju Šenoinu stalnu brigu za održanje hrvatske opere, a protiv želje nekih — otvorenih ili prikriivenih — protivnika, pristaša stranaca, gostovanja stranih družina i sustava stagiona. Ističe prednost stalne hrvatske opere pred stranom, ne samo za tadanje vrijeme, već i za daljnji razvoj hrvatske umjetnosti. Ispravno postavlja, potkrijepljujući to primjerima kod drugih, pa i velikih naroda: najprije kazalište, a onda će nastati i domaća kazališna djela.

Naravno da su neke postavke Šenoine vezane uz vrijeme svog postanka, no ima ih, koje su i danas aktualne. Pa iako se s nekim njegovim mišljenjem ne možemo i ne moramo složiti (na pr. sud o nekim Verdijevim djelima), to ipak ne umanjuje Šenoine ostale zasluge i značenje na tom području. Svako iznošenje mišljenja ima više ili manje subjektivni prizvuk, a napokon i nitko nije nepogrješiv. Primjerice u slučaju Verdija do današnjeg suda o njemu i u svijetu, došlo se dosta krivudavim putem! Šenoino oduševljenje za velike opere razumljivo je, sjetimo li se, s kojim divljenjem piše o francuskim dramatičarima. Veoma je cijenio Zajca i uočio je njegovo značenje za naš kulturni razvoj. —

* * *

Naravno — obzirom na opseg — nije moguće iznijeti sve, što je Senoa pisao o kazalištu. Ovdje smo se ograničili u glavnome na njegove kritike. Osim toga ima priloga u Vijencu, koji nisu potpisani (odnosno niti je u sadržaju na kraju godišta naveden autor), te nisu ovdje uzeti u obzir, iako je za neke oigledno (ili barem vjerojatno) po načinu pisanja, da potječu od Šenoe. Tako na pr. prigodom prve izvedbe Nicolaieve opere Vesele žene Windsorske u Vijencu br. 8. od 18. 12. 1876. pod naslovom »Bajoslovje narodnog kazališta« čitamo, da je uprava zamijenila Oberona i Orfeja, pa da je tenor Dalfy nastupio u kostimu Orfeja! Ipak se iz iznijetoga može dobiti uvid, ali i cjelovitu sliku o našim kazališnim prilikama u ono vrijeme kao i o Šenoinom načinu pisanja o kazalištu.

Za upotpuniti sud o pojedinim pjevačima trebalo bi uzeti u obzir i mišljenje ostalih kritičara onog vremena (na pr. Kuhača i dr.), no zadatak je ovog prikaza upravo Senoino mišljenje o pojedinim pjevačima. Kuhač — na čiji bi se kritičarske rad također trebalo temeljito osvrnuti! — bio je na pr. stroži od Senoe obzirom na izbor pojedinih djela. Dok Senoa samo preporuča njegu slavenskih djela, Kuhač prigovara izboru na pr. Donizettijeve Milosnice, Flotowljevog Stradelle i sl.

Obzirom na Šenoin način pisanja, zadržani su neki danas rjeđi izrazi i oblici (angažovan, deklamovati, kašto, morda, pozorište, vanredno, vrlo); kod imena naići ćemo na različito pisanje (Schwarz i Svarc, Negri — De Negri — del Negri i sl). Nadalje Hugonoti i Violeta s jedan t, Nabuko — kako se izgovara itd. Spomenuo sam već u napomeni na početku članka, da Senoa piše svuda ie, te da naslove djela stavlja pod navodnike, što je ovdje iz više razloga izostavljeno.

Tu i tamo bit će — obzirom na provedenu razdiobu — i koje opetovanje manjeg dijela teksta, odnosno upućivanje na dotično mjesto. No to su tek iznimni slučajevi.

AUGUST SENOA ALS OPERNKRITIKER (Zusammenfassung)

Derhervorragende kroatische Schriftsteller August Senoa (1838—1881) hatte in seiner Zeit eine sehr bedeutende, man könnte sagen, bahnbrechende Rolle gespielt, denn er hatte jahrelang unser Leben des Theaters systematisch verfolgt. Seine Tätigkeit hörte nicht auf mit der Bewertung einzelner Theaterstücke, er bezog dabei mit ein auch unsere allgemeine Situation.

Senoa liess sich für das Theater begeistern bereits als Student in Prag. Seine Kritiken -abgesehen von einigen Jahren (1868-und Anfang 1873) während seiner

Mitgliedschaft in der Theaterleitung- veröffentlichte er in mehreren Blättern (Naše Gore list, Pozor, Agramer Zeitung), und von 1873 bis vor seinem Tod (1881) in Vijećac, dessen Redakteur er selber von 1878 an war. Zu diesem Zeitpunkt (1870) kam es auch zur Gründung der ständigen Oper in Zagreb. Seine Ansichten über das Theater wie seinen Standpunkt gegenüber dem Theater im allgemeinen kann man aus einigen Ausführungen und aus seinen Dramakritiken entnehmen. Im Artikel *Senoa als Opernkritiker* sind seine Auffassungen von einzelnen einheimischen und fremden Werken vorgetragen -er ist ein Gegner von zu bekannten Opern; er empfiehlt slawische so wie, was Drama betrifft, französische Werke-, von Sängern, Chor und Orchester, Regie, Szenarie und Kostümen, von Gastspielen. Ferner bespricht er die Frage nach der Theaterleitung, der Existenz der Oper, er schreibt über die Operette (er ist ihr Gegner), über die Gemeinschaft (er beklagt den schwachen Besuch) und die Kritik. Unter verschiedenes sind noch einige seiner Meinungen über verschiedene Erscheinungen im Theater angegeben.

Die Kritiken von Senoa stellen einen Teil der Kulturgeschichte von Zagreb und Kroatien dar. Darin lernen wir Senoa als einen gewissenhaften Chronisten kennen, aber nicht nur als einen solchen. Man merkt, diese Kritiken hat ein Mensch von breiter Kultur geschrieben, der die kulturelle — speziell jene vom Theater — Situation in der Welt verfolgt und kennt; ein Mensch, der eigene Ansicht besitzt, was die Aufgaben und Nöten des Theaters betrifft. Diese Kritiken führen uns vor Augen seine Sorge für die Entwicklung und den Fortschritt des Theaters bei uns, und hiemit äussert sich auch seine Liebe zum Vaterland; ferner seine Sorge für die Erhaltung der ständigen kroatischen Oper, und gegen die Gastspiele fremder Theatergruppen und das System Stagione. Senoa hebt hervor den Vorteil der kroatischen Oper auch für die weitere Entwicklung kroatischer Kunst.

Es ist selbstverständlich, dass einige seiner Thesen dem Zeitgeist ihrer Entstehung verhaftet sind. Es gibt aber auch solche, die von der Aktualität heute noch nichts eingebüsst haben.